Fra skrekkehus til kulturskatt

Erlend Hammer, red.

Rom for helse

Hovedtrekk i spesialisthelsetjenestens bygningshistorie. Landsverneplan for helsesektoren. 243 s, tab, ill, CD-rom. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet, 2012. Pris gratis

Gamle sykehusbygg omfattes gjerne av negative følelser. Mange pasienter har dårlige minner fra tidligere opphold og under helt andre helseforhold enn i dag. Å være pasient på et tuberkulose-sanatorium kunne være en stor påkjenning, og særlig gjaldt det barn som måtte oppholde seg der under total isolasjon fra familien. Psykiatriske langtidsinstitusjoner og institusjoner for psykisk utviklingshemmede var ikke noe bedre.

I dag sliter mange sykehus med foreldet bygningsmasse, og driften kan bli kostbar hvis husene ikke holdes ved like eller fornyes. Saken blir ikke bedre av at utviklingen går raskt, og selv nye bygg kan virke lite tjenlige etter få år. Økende vedlikeholdsutgifter og stadige krav til fornyelse kan føre til skrekkevisjoner for sykehuseierne.

Nytt syn på sykehusbygninger

I de senere årene er dette synet blitt utfordret. Ved bare å se negativt på eldre sykehusbygg underslår man at de representerer en kulturell uttrykksform (1). De forteller en historie om utviklingen av helsevesenet på godt og vondt, og mange av byggene har verdifull arkitektur. Flere av våre fremste arkitekter har tegnet hus for helse- og sosialinstitusjoner. Dette kom tydelig frem da Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring viet årboken i 2000 til norsk sykehusarkitektur (2). Siden har mange fått et helt nytt syn på saken.

Som ledd i et stort prosjekt der alle statlige eiendommer skal underkastes kulturminnefaglig vurdering, ble det høsten 2005 satt i gang arbeid med en Landsverneplan for helsesektoren. I denne omgangen gjelder det bare eiendommer i statlig eie, selv om det kan være mange verdifulle kulturhistoriske eiendommer som tilhører kommuner, fylker og private. Denne boken er utgitt av Helse- og omsorgsdepartementet, men er utarbeidet av Forsvarsbygg. Grunnen er at Forsvaret er en av de største eierne av kulturminner og verneverdige bygg i landet og har selv hatt en tilsvarende gjennomgang av eiendommene sine. Og de antikvariske myndighetene er sentrale samarbeidspartnere. I boken presenteres planen med oversikt over alle eiendommer og bygg som skal vernes eller fredes, og arbeidet har skjedd i samarbeid med de ulike helseforetakene.

Verdifulle helsebygg

Resultatet er oppsiktsvekkende. For det første har de synliggjort at vi har uerstattelige kulturverdier i den bygningshistorien som spesialisttjenesten i videste forstand representerer. For det andre er disse verdiene blitt dokumentert på en mønstergyldig måte, og for det tredje har det resultert i handling. En rekke anlegg fra ulike tids-epoker, som representerer arkitekturhistoriske og helsehistoriske verdier, er allerede vedtatt vernet eller fredet. At både helseministeren og riksantikvaren har skrevet forord tyder på at saken har bred støtte fra myndighetene.

Boken inneholder først en generell beskrivelse av landsverneplanen med planer for oppfølging. Deretter følger en rekke vel-skrevne artikler, bl.a. en historisk oversikt over helsebygg i Norge tilbake til middelalderen. Videre handler artiklene om rammevilkår og utvikling av helse- og sosialinstitusjoner i Norge, inklusiv de frivillige organisasjonenes rolle. Somatiske sykehusbygg i Norge gjennom de siste 200 år får en fyldig omtale. Det er også egne kapitler om spesielle institusjonstyper, både i psykiatrien, for psykisk utviklingshemmede, tuberkulosesanatorier, rehabilitering og opptrening og alkoholismesorgen, i tillegg til Nord-Norges spesielle ansvar for fiskeribefolkningen. Kapitlene er skrevet av noen av våre fremste fagfolk innen denne typen arkitektur og medisinsk historie, deriblant historikerne Aina Schiøtz og Olav Hamran.

Fremstillingen ledsages av et fyldig bildemateriale og også en CD med tilleggsinformasjon om hvert anlegg over hele landet. Bildene er litt for små, og enkelte steder blir det for mye detaljinformasjon, men det forhindrer ikke at boken er leseverdig.

Klarer vi å ta vare på verdiene?

Dette er ikke en bok som skal leses fra perm til perm, men heller en øyeåpner for alle oss som arbeider i helsevesenet. Her får vi et vell av informasjon om de bygningene og anleggene vi arbeider i, og som viser seg å representere viktige historiske verdier. Det er også en oppfordring til alle sykehuseiere og administratorer innen helsevesenet om at vi også må bli oppmerksomme på rammene rundt oss. Ved å bli klar over og ta vare på estetiske og historiske verdier i nærmiljøet fremmer vi også trivsel, og vi styrker bedriftskulturen: Hvor kommer vi fra, og hvor går vi?

Slike bygg er også viktige for at vi ikke skal glemme ofrene for tidligere tiders sykdommer og samtidig sette pris på den enorme utviklingen som helse- og sosialvesenet har hatt i Norge.

Jeg anbefaler boken for alle med interesse for helse- og sosialhistorie og ikke minst til dem som har det daglige ansvaret for å ta vare på den enorme bygningsmassen vi har i helsevesenet. Da blir ikke bygningene bare til skrekk og gru, men like mye til glede over estetiske verdier i nærmiljøet.

Ole Didrik Lærum

Finsenlaboratoriet
Rigshospitalet
København

Litteratur

1. Larsen Ø. Hva forteller et sykehusbygg? Tidsskr Nor Lægeforen 2000; 120: 3753–8.
2. Balto JA, red. Årbok 2000: Norsk sykehusarkitektur. Oslo: Foreningen til norsk fortidsminnesmerkers bevaring, 2000.